

*Р. А. Синоверський,
здобувач, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль*

КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*R. Synoversky,
PhD Student, Ternopil National Economic University*

LENDING TO SMALL AND MEDIUM BUSINESSES: PROBLEMS AND SOLUTIONS

У статті розглянуто особливості і тенденції кредитування малого і середнього бізнесу (МСБ) в Україні. Наведено результати дослідження статистичного матеріалу, що характеризує розвиток системи кредитування МСБ, розглянуто основні тенденції і роль банківської системи, а також держави в цьому процесі. В роботі проведено обробку статистичної інформації, яка дозволила дати кількісні і якісні характеристики процесу кредитування МСБ, виявити в цьому процесі роль банківської системи, а також визначити регулюючу роль держави. Зроблено висновок про необхідність розширення кредитування і підвищення доступності кредитів для МСП, зокрема кредитів спрямованих на розвиток та зростання бізнесу.

The paper addresses the specifics and trends in Lending to small and medium-scale businesses (SMB) in Ukraine. The paper summarizes the results of studying statistical data characterizing the development of lending to the SMB, the main trends and the role of the banking system and the state in this process. Based on the statistical data, quantitative and qualitative characteristics of SMB lending procedures were obtained, the role of the banking system was identified and the regulatory role of the state in the process determined. It was concluded that expanding the lending to SMB companies and easier access to loans, increasing the share of the SMB in the national economy.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво, малий бізнес, кредитування і доступність кредитів, механізм субсидування кредитів, поручительства гарантійних організацій, розвиток малого та середнього бізнесу.

Key words: small and medium-scale businesses, small business, lending and loan availability, loan subsidy mechanism, suretyship of guarantee organizations, Development of Small and Medium Entrepreneurship.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом останніх років погіршився стан економіки України, в тому числі суб'єктів малого та середнього підприємництва (далі — МСП), які розглядаються в якості одного з пріоритетних напрямів розвитку українського суспільства. Притаманна МСП гнучкість вироб-

ничої діяльності та самостійність у прийнятті рішень щодо вибору стратегії розвитку, дозволяє МСП оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, краще враховувати споживчі уподобання населення, швидко перебудовувати свою структуру, змінювати спеціалізацію та створювати нові робочі місця, беручи

Таблиця 1. Основні показники діяльності банків України (млн грн.)

з/п	Назва показника	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016
1.	Кількість банків, які мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	180	163	147	117
АКТИВИ										
2.	Кредити надані	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358	1 022 170
2.1	З них: кредити надані суб'єктам господарювання	276 184	472 584	474 991	508 288	580 907	609 202	698 777	802 582	808 211
3.	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1
ПАСИВИ										
4.	Зобов'язання банків	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872	1 085 496	1 168 829	1 151 276
4.1	З них: строкові кошти суб'єктів господарювання	54 189	73 352	50 511	55 276	74 239	92786	104 722	102 527	273 818
5	Результати діяльності:	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	1 436	-52 966	-66 600
6	Рентабельність активів, %	1,5	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	,012	-4,07	-4,65
7	Рентабельність капіталу, %	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-2,27	3,03	0,81	-30,46	-46,77

Джерело: складено автором за даними Національного банку України [4].

участь таким чином у процесі стабілізації загальної економічної ситуації в країні.

Одним з пріоритетних завдань, що стоять перед державними органами, повинні стати створення сприятливих економічних і правових умов для розвитку МСП, що не вимагає значних капітальних витрат, але дозволяє пристосуватися до місцевих умов, ширше використовувати працю проживаючого населення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у вивчення малого та середнього бізнесу зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Б. Варналії, Т. Греджева, А. Гринюк, В. Грушко, М. Дем'яненко, В. Збарський, В. Кредісов, І. Лютий, І. Максименко, Т. Меркулова, М.Хурса, Г. Цегелик, А. Чухно та ін.

Погоджуючись зі значними теоретичними доробками даного питання, вбачається доцільним дослідити практичні прояви виділеної проблеми в світлі останніх змін економічного становища України.

ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проаналізувати сучасний стан розвитку кредитування малого і середнього бізнесу України, визначити основні проблеми фінансового забезпечення МСБ та запропонувати шляхи розвитку державної підтримки МСБ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Малий і середній бізнес є одним з провідних чинників підйому економіки держави, забезпечуючи надходження податкових та інших видів платежів до бюджету держави і регіону, та створюючи здорове конкурентне середовище галузях економіки. Кредитна підтримка є економічного благополуччя малого і середнього підприємництва. У 2014 році в Україні нараховувалось 340,5 тис. малих та середніх підприємств (МСП), або 99,9% від загальної кількості підприємств. Середні підприємства становлять 4,7%, малі підприємства — 95,2%. МСП формують велику групу роботодавців, які забезпечують робочими місцями 4,322 млн осіб проти 1,8 млн працівників великих підприємств. Чисельність фізичних осіб-підприємців (ФОП) у 2014 році становить майже 2,1 млн осіб, з яких діючі ФОП складають майже 46%. Частка реалізованої продукції МСП становить майже 60% [1].

МСБ України зіштовхується із серйозною проблемою доступу до фінансово-кредитних ресурсів. Частка кредитів у капіталі МСБ становить лише 20% проти 60% у розвинених країнах. Переважно підприємства реінвестують у розвиток бізнесу власні прибутки та інвестиції

засновників підприємств. Така ситуація зумовлена високою вартістю кредиту. Мінімальний "пільговий" відсоток становить майже 18% і пропонується практично одним банком. Середня вартість кредиту становить 22%, що є високою ціною в умовах економічного спаду. Сума фактично наданих кредитів за рік скоротилась у реальному виразі практично у 2 рази при номінальному зростанні на 15%. Основна причина скорочення — банківська криза та падіння економіки. Тільки у першому півріччі 2015 року банки зазнали збитків у 33 млрд грн. Частка прострочених кредитних зобов'язань зросла майже у 2,5 рази, з 7,7 до 17,3% [2].

За даними звіту МСП Банку "Статистика кредитування малого і середнього бізнесу", станом на 1 вересня 2015 р. на МСБ приходилось 12,4% (роком раніше — 14,4%) загального обсягу кредитування бізнесу. Сповільнення темпів видачі нових кредитів, скорочення розмірів портфеля, збільшення частки прострочених зобов'язань — характерні риси кредитування МСП на сьогоднішній день. Тільки у вересні 2015 р. малому і середньому бізнесу було видано на 17% менше кредитів [3].

Кількість банків з 2014 року на 01.01.2016 року скоротилась з 180 до 117, а за підсумками 2015 року діючі банки України отримали 66,6 млрд гривень збитків. Основною причиною збитків стало суттєве зростання відрахувань у резерви, які порівняно з 2014 роком зросли у півтора рази і становили 114,5 млрд грн. (43,1% від усіх витрат) протягом 2015 року. Разом з тим чистий операційний дохід банків за 2015 рік був позитивним і становив 81,5 млрд грн., що свідчить про спроможність більшості банків генерувати позитивні чисті операційні грошові потоки в майбутньому. На початку 2014 року сума кредитів, наданих банками суб'єктам господарювання, складала 698 777 млн грн. (87 347 млн дол. США). Станом на 01.01.2016 р. обсяг кредитів зріс до 819 045 млн грн., або на 15% у номінальному виразі, а у доларовому зменшився до 37 229 млн дол. США, або більш ніж у 2 рази. Варто підкреслити, що за цей період майже в 3 рази гривня знецінилась по відношенню до долара США (з 7,99 до 24,52 грн./дол. США, станом на 01.01.2014 та 21.01.2016 відповідно) [4]. В той же час частка простроченої заборгованості за кредитами зросла з 7,7% до 17,3%, а коливання простроченої заборгованості протягом 2015 р. були досить суттєві (13,5—18,7%), що свідчить про погіршення стану суб'єктів господарювання та нестабільну економічну ситуацію в державі (див. табл. 1).

Тобто, банки переважно зосередилися на стабілізації кредитних портфелів та їх помірному зростанні, фокусуючи свою увагу на інших видах доходів, окрім кредитування. Варто також відзначити, що починаю-

Таблиця 2. Фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2015 році.

(Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території

Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції), (млн грн.)

	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які зазнали збитків	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Усього	-558158,0	66,3	236261,1	33,7	794419,1
По великих підприємствах	-188532,4	51,8	80955,8	48,2	269488,2
По середніх підприємствах	-195132,8	62,6	106302,0	37,4	301434,8
По малих підприємствах	-174792,8	66,5	49003,3	33,5	223496,1
У т.ч., по мікропідприємствах	-100358,4	66,9	18639,7	33,1	118998,1

Примітка: дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності у 2015 році.

Дані Державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>

чи з 2013 року значно зросла вартість кредитних ресурсів для суб'єктів господарювання і на сьогодні складає 18—24% річних. Високі ризики кредитування сегменту МСБ і нестабільна ситуація на ринку не дозволяють банкам активно кредитувати невеликі компанії за ставками, співрозмірними з кредитами для великого бізнесу. Такий стан фінансово-кредитного ринку України не сприяє розвитку МСБ та ускладнює доступ до фінансових ресурсів для малого та середнього бізнесу. Ключовою ж проблемою, з якою стикаються МСБ, є саме недостатність та висока вартість кредитних ресурсів, про що свідчить опитування представників малого та середнього бізнесу, проведене СІРЕ-Україна у травні поточного року, — доступ до фінансів респонденти поставили на перше місце (73% респондентів) серед проблем, з якими стикаються представники МСБ [5]. Очевидно, що успішний розвиток МСБ значною мірою залежить від його забезпеченості фінансовими ресурсами як довгострокового, так і короткострокового характеру. Серед джерел фінансових ресурсів МСБ банківські кредити за статистикою займають третє місце після доходів від діяльності суб'єктів підприємництва та особистих коштів засновників. Свідченням цього є те, що частка банківських кредитів у структурі джерел фінансового забезпечення МСП в Україні складає менше 20%, у той час як в економічно розвинутих країнах вона становить не менше 60%. Питомо вага кредитів для МСБ в загальному обсязі кредитного портфеля банків є незначною (до 20%) вже впродовж багатьох років, так, у 2013 вона складала 14,7%, а у 2014 — 15,1% [6]. На сьогодні малі та середні підприємства в сукупності генерують та реалізують більше 60% річного обсягу продукції та послуг нефінансового сектору України, що не співвідноситься з рівнем кредитування МСБ (табл. 2).

Погіршення економічної ситуації особливо сильно позначилися на якості обслуговування боргу малими та середніми підприємцями. Роздрібні підприємства займають лідируючі позиції за простроченими кредитами на балансі банків в порівнянні з 20,1% простроченої заборгованості в цілому по банківському сектору. Однією з причин, що стримують кредитування МСБ в Україні, може бути брак інформації, необхідної банкам і мікрофінансовим організаціям для оцінки кредитного ризику МСП.

Банки не можуть адекватно оцінювати кредитний ризик позичальників з числа малих і середніх підприємств через відсутність прозорої звітності та низького рівня централізованого відстеження кредитних історій організацій — позичальників або обміну інформацією між фінансовими інститутами по кредитним історіям. Це змушує банки покладатися на власний кредитний аналіз та кредитну історію позичальника в банку. Але і це в умовах невідповідності управлінської

(реальної) звітності офіційної звітності, а також "сірі" схеми призводять до збільшення ризикової складової в процентних ставках за кредит і зростання вимог до застав. З урахуванням всього цього, а також погіршення економічної ситуації та збільшення ризиків банки підвищили вимоги до позичальників. В першу чергу ці заходи вплинули на МСБ. Згідно з індексом "Фінансове перехрестя МСП Банку" за підсумками 1-го півріччя 2015 р. 65% банків посилили умови "відбору" позичальників [7; 4].

Незважаючи на посилення вимог, що пред'являються до підприємств МСБ при видачі кредитів, до кінця 2015 р. рівень простроченої заборгованості в сегменті МСБ продовжував рости. При цьому не всі проблемні кредити відображаються на балансі банку. У 2015 р. почастилася практика продажу проблемної заборгованості МСП колекторам.

Особливість 2015 р. полягала в тому, що майже 74% кредитів, виданих в цьому році, мають терміновість до одного року. Підприємці на початку 2015 р. не брали довгострокові кредити за підвищеними відсотковими ставками, очікуючи їх зниження. Банки, не впевнені в майбутньому фінансовому стані позичальників в умовах зниження прибутковості їхнього бізнесу і макроекономічної волатильності, скорочували свої програми довгострокового фінансування МСП. У результаті обсяг кредитів терміном понад 3 років становив лише 7% від сукупного обсягу кредитів МСП, виданих у 1-му півріччя 2015 р., проти 11% минулого року та 19% у 2011 р. За рахунок більш "коротких" кредитів банки обмежують рівень ризику в умовах спаду економіки [8; 7].

Банки практично завжди пред'являють високі вимоги до позичальників. Ретельно вивчаються умови діяльності: час роботи підприємства, стабільність отримання виручки і чистого прибутку. Причинами відмов у кредиті є недостатньо стійкий стан підприємства як позичальника, рівень ліквідності застави, високе фінансове навантаження на позичальника, мета кредиту, що не відповідає необхідним параметрам, а також відсутність кредитної історії.

При наданні кредитів банкам доводиться враховувати, що не всі операції та не всю виручку малі підприємства проводять по розрахунковому рахунку. Але якість обороту, диверсифікованість бізнесу, кількість надходжень за рахунками надають банкам дуже важливу інформацію, яка для них при нинішньому стані справ стає недоступною, оскільки не відображається у податковій звітності і відповідно є непідтвердженою. Банки можуть працювати з управлінською звітністю, але відповідно до вимог Національного Банку щодо оцінки кредитів при формуванні резервів оцінка ризиків повинна здійснюватися на основі офіційної звітності, яка може часто не відображати реального

Таблиця 3. Фінансові показники ряду латиноамериканських країн та України у сфері кредитування малого та середнього бізнесу

Показник	Болівія	Парагвай	Уругвай	Перу	Колумбія	Україна
Портфель кредитів, млн	64	19	19	22	6	5
Кількість клієнтів, тис. суб'єктів	76,2	12,1	10,4	36,6	10,9	28
Середній розмір кредиту, \$	828	1563	1968	693	539	1255

Джерело: Проблеми кредитування малого й середнього бізнесу [Електронний ресурс] / Простобанк Консалтинг. — Режим доступу: http://www.prostobank.com/probl_kredituvannya_malogo_serednogo_biznesu

Таблиця 4. Основні показники сектору МСП в Україні та в інших країнах Європи

Частка МСП в	Україна	ЄС 28	Словаччина	Польща	Німеччина
Кількість підприємств	99,9%	99,8%	99,9%	99,8%	99,5%
Зайнятість	75,5%	66,9%	71,2%	69,9%	60,9%
Обсяги продажів	60,4%	57,9%	62,7%	51,0%	53,8%

Джерело: складено автором на основі даних Укрстат, Eurostat.

стану справ. Додаткове підтвердження наявної інформації по позичальникам призводить до подорожчання кредитного процесу, кредит стає дорожче, ніж в роздрібному або корпоративному сегментах. Ці витрати особливо відчутні для підприємств і організацій при невеликих сумах кредитів (не вище 200 тис грн.). Але це саме той обсяг коштів, на який претендує більшість позичальників з числа МСБ.

До того ж низька фінансова грамотність позичальників, їх нездатність формулювати стратегію свого розвитку або оцінювати ризики власного бізнесу ставлять банки у скрутне становище, коли їм доводиться оцінювати перспективи галузі, становище позичальника на ринку, конкурентні переваги, якість управління і фінансову стратегію. У результаті ставки за кредитами визначаються виходячи з можливих ризиків, вартості залучення коштів та маржі банку. Причому основним чинником підвищення ставок на українському ринку є вартість залучення фінансових ресурсів, перевищувала в 2015 р. 15% навіть у самих великих банків.

Зважаючи на це, можна стверджувати, що малі та середні підприємства повинні розвиватися та отримувати фінансову підтримку держави та кредитних установ нарівні з великими підприємствами. Сектор МСБ не має протиставлятися великим підприємствам. Але самий МСБ в доволі важкі часи, які переживають більшість великих підприємств, може бути надійним джерелом надходжень до бюджету та засобом зниження соціальної напруги шляхом створення робочих місць. У розвинених країнах частка кредитів МСБ у ВВП становить 13%, а в країнах, що розвиваються, — лише 3%. Оскільки Україну можна вважати країною з економікою, що розвивається, доречно буде порівняти її показники розвитку кредитування сектору малого та середнього підприємництва з показниками країн, близьких до України за рівнем розвитку економіки (табл. 3) [7].

Аналізуючи наведені дані можна зробити висновок, що серед країн, що розвиваються, кредитний портфель для МСБ є найменшим в Україні, а кількість клієнтів банків не на найвищому рівні. Проте середній розмір кредиту є досить високим, тобто українські банківські установи віддають перевагу наданню значних за розміром кредитних ресурсів стабільним підприємствам. При цьому у порівнянні не враховано більшість суттєвих економічних показників країн.

Типові економічні показники, які зазвичай використовуються при порівнянні, показують, що сектор МСП в Україні дуже схожий на європейський (як показано в таблиці нижче). Тим не менше, ці агреговані показники не розкривають структуру в секторі МСП. Бізнес для прожитку і псевдозайнятість, хоча й існують, але вони не є такою значною проблемою в інших країнах, з якими проводилось порівняння. Крім того, в цих країнах сектор МСП показує кращу динаміку зростання, тобто

більше компаній виростають із середніх розмірів (табл. 4) [9].

Наведені дані, також показує наступну кореляцію: чим розвиненіша економіка країни, тим меншою є частка малого і середнього бізнесу в економіці. Оскільки сектор МСП в Україні є (відносно) великим порівняно з іншими країнами, її економіка є менш розвиненою. Цей висновок відповідає порівнянням за іншими економічними показниками такими, як ВВП тощо.

Досконала політики у сфері МСП є фактично політикою розвитку конкуренції. Сучасна політика надає підтримку компаніям у подоланні вад, властивих новоствореним та невеликим бізнесам, а також допомагає їм пройти етап незрілості та досягти розміру, в якому вони можуть бути життєздатними.

Такий підхід контрастує з тим, який можна часто почути на громадських обговореннях, де увагу зосереджено на збереженні малими та середніми підприємствами свого статусу.

Багато політиків та представників міжнародних організацій розвитку мають високі очікування щодо результатів політики, спрямованої на підтримку та сприяння розвитку малих та середніх підприємств в Україні. Найпопулярніші очікування є такими: МСП можуть створювати робочі місця, сприяють економічному та технологічному розвитку країни, а також підвищують ефективність процесу трансформації економіки. Ці очікування є виправданими, але в громадських обговореннях часто не беруться до уваги результати наукових досліджень: сектор МСП сам по собі не створює нові робочі місця. Відповідно до висновків довготривалих досліджень [5], робочі місця та інновації створюють ті компанії, які виростають з малих та середніх. Необхідно мати динамічні життєві цикли компанії: стартапи, які процвітають і зростають. Іншими словами, тільки розвиток компаній призводить до позитивних наслідків для економіки, а точніше — розвиток від малих підприємств до великих.

В ефективній економіці існує лише два типи бізнес-моделей: масштабовані та немасштабовані. Кожна масштабована бізнес-модель повинна бути розширена. Нелогічним і навіть контрпродуктивним для підприємства є залишитися малим чи, відповідно, середнім, якщо бізнес-модель є масштабованою по своїй природі. Підприємства з такою бізнес-моделлю завжди можуть отримати переваги від ефекту масштабу, коли разом зі зростанням розміру підприємства зростає й продуктивність, а середні витрати зменшуються. Останнє пов'язано з тим, що частина витрат є фіксованими (наприклад, витрати на підтвердження відповідності певним вимогам) [7]. Таким чином, кожен масштабований бізнес повинен намагатися зростати з метою використання ефекту масштабу. Лише коли компанія досягла розміру в кілька сотень або навіть тисяч співробітників, є сенс в обговоренні обмежен-

ня подальшого зростання (деякі вчені стверджують, що існує максимальний ефективний розмір компанії для кожної галузі).

Тому в більшості випадків немає сенсу залишатись малим підприємством в довгостроковій перспективі. Малий та середній розмір повинен розглядатися підприємством лише як черговий етап його життєвого циклу. Компанія якнайшвидше після свого створення повинна досягти цих стадій, а потім повинна з них виростати. Враховуючи ці міркування, малі або середнього розміру компанії насправді є проміжними стадіями розвитку.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Частка довгострокових кредитів як і раніше залишається невеликою і складає близько 10—12 % від загального обсягу кредитів, виданих в 2015 р. Основний обсяг кредитування йде на оборотні цілі і закриття касових "розривів". Прострочена заборгованість МСП досягла до кінця 2015 р. 20% і продовжує зростати.

Доцільно встановити і надалі розвивати систему квотування участі малого бізнесу в системі державних закупівель. На цей час цей ринок з точки зору доступу до нього МСБ оцінюється в 3 млрд дол. США. Проте малий та середній бізнес не завжди може задовольнити вимоги високотехнологічних компаній у плані якості і швидкості виконання робіт та виробленої продукції, а також ціновими параметрами.

Позитивний вплив на ринок кредитування МСП можуть мати заходи, спрямовані на підтримку МСБ, із залученням гарантій міжнародних та регіональних організацій під помірні процентні ставки. Дані програми будуть стимулювати діяльність МСП і забезпечувати стійкість кредитних портфелів банків.

Назріла необхідність внесення в законодавство заходів з надання майнової підтримки підприємництва в частині придбання та отримання в оренду земельних ділянок, будівель і споруд.

На тлі проблем, пов'язаних з кредитуванням МСП, особливий інтерес представляють нові технології. Необхідно використовувати онлайн-платформи P2P-кредитування (системи, в яких кредиторами виступають фізичні особи за допомогою онлайн-платформ без участі банків). Цей напрям фінансової підтримки підприємництва потребує подальших наукових досліджень.

Позитивні тенденції у розвитку кредитування малого бізнесу 2016 р. можуть стримуватися такими факторами, як: значне скорочення банків, відкликання ліцензій, що призводить до звуження поля, з якого підприємці можуть залучати фінансові ресурси. Другою важливою проблемою може стати незахищеність грошей підприємців в тих банках, у яких забирають ліцензії. І третьою проблемою будуть жорсткі вимоги Центрального банку до банків створення значних резервів, через що компанії з хорошою репутацією не зможуть отримати кредити.

Для підвищення привабливості кредитування малого бізнесу, як вже зазначалося вище, необхідна реалізація трьох основних напрямків: зниження алокації капіталу для підприємців, зниження вартості залучення фінансових ресурсів і розвитку національної гарантійної системи.

Література:

1. Мале і середнє підприємництво в Україні: стан розвитку та регіональні відмінності (2010—2014 роки). — К.: Проект USAID "Впевнений бізнес — заможна громада", Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015.

2. Зелена книга політики підтримки підприємництва внутрішньо переміщених осіб / Підготовлено на запит Центру міжнародного приватного підприємництва

(CIPE) [Електронний ресурс]. — К., 2015. — 79 с. — Режим доступу: http://msb.enarod.org/wp-content/uploads/2015/09/Green-Book-IDP_final.pdf

3. Проблеми кредитування малого й середнього бізнесу. Простобанк Консалтинг [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.prostobank.com/probl_kredituvannya_malogo_serednogo_biznesu

4. Національний Банк України [Електронний ресурс]: офіційний вебсайт. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.

5. EU Grants Guidelines. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.welcomeurope.com/eurofunding-guidelines/guideline-european-project-leaders.html>

6. Долбнєва Д.В. Стан та перспективи розвитку банківського кредитування МСП в Україні / Д.В. Долбнєва // Вісник Запорізького національного університету — № 2 (22). — Запоріжжя, 2014.

7. COSME. Europe's programme for small and medium-sized enterprises [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/smes/cosme/index_en.htm

8. Панцир С.І. Мале та середнє підприємництво: статистичний і політичний огляд та медіа-аналіз (Вінницька, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області) / [Панцир С.І., Кульчицька К.А., Різниченко К.М., Шуміхін С.В.]. — К., Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015.

9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukr-stat.gov.ua>

References:

1. Khod'ko, N. Baldych, N. and Chornij, L. (2015), Male i serednie pidpriemnytstvo v Ukraini: stan rozvytku ta rehional'ni vidminnosti (2010—2014 roky) [Small and medium business in Ukraine: state development and regional differences (2010—2014 years)], CIPE, Kyiv, Ukraine.

2. Center for International Private Enterprise (2010), "Green Paper policies that support entrepreneurship IDPs, available at: http://msb.enarod.org/wp-content/uploads/2015/09/Green-Book-IDP_final.pdf (Accessed 4 Aug 2016).

3. Prostobank Consulting. (2000), "Problems lending to small and medium businesses", available at: http://www.prostobank.com/probl_kredituvannya_malogo_serednogo_biznesu (Accessed 4 Aug 2016).

4. The official website of the National Bank of Ukraine (2000), available at: <http://www.nbu.gov.ua> (Accessed 15 Aug 2016).

5. European Grants. (1998), EU Grants Guidelines, available at: <http://www.welcomeurope.com/eurofunding-guidelines/guideline-european-project-leaders.html> (Accessed 15 Aug 2016).

6. Dolbnieva, D.V. (2014), "Status and prospects of bank lending to MSMEs in Ukraine", Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, vol. 2 (22).

7. COSME (2016), Europes programme for small and medium-sized enterprises, available at: http://ec.europa.eu/growth/smes/cosme/index_en.htm (Accessed 15 Aug 2016).

8. Pantsyr, S.I. (2015), Male ta serednie pidpriemnytstvo: statystychnyj i politychnyj ohliad ta media-analiz (Vinnyts'ka, Dnipropetrovs'ka, Ivano-Frankiv's'ka, Mykolaiivs'ka, Odes'ka, Sums'ka, Kharkivs'ka, Cherkas'ka, Chernivets'ka, Chernihivs'ka oblasti) [Small and medium business, statistical and political review and media analysis (Vinnytsia, Dnipropetrovsk, Ivano-Frankivsk, Mykolaiv, Odesa, Sumy, Cherkasy, Chernivtsi, Chernihiv region)], Tsentr mizhnarodnoho pryvatnoho pidpriemnytstva, Kyiv, Ukraine.

9. State Statistics Service of Ukraine (2016), available at: <http://www.ukr-stat.gov.ua>. (Accessed 15 Aug 2016).

Стаття надійшла до редакції 02.09.2016 р.